Het is zoo, het staat in Gen. 3 : 19 niet in dien vorm. In het Paradijs na den val is niet geredeneerd en zijn geen dogma's geproclameerd. Er is geoordeeld, er is gevonnist, er is gehandeld, er zijn de eerste stappen op den volgenden levensweg gezet. Maar in en uit dat alles spreekt dan toch Gods wil en bedoeling, en de groote vraag, of we lijdelijk onder onze straf verkwijnen moeten, dan wel of we het kwaad, waarin de straf zich uit, te keer gaan en bestrijden moeten, komt er terstond in tot beslissing. Wie niet alle beschikbare middelen aanwendt, om zijn leven tegen den dood te verweren, staat schuldig aan het zesde gebod. Adam mag niet bij de pakken neerzitten. Hij mag niet toegeven aan de gedachte der wanhoop, om dan maar liever weg te sterven. Zelfmoord zit diep in 's menschen hart. Zie maar, hoe die weer op alle manier toeneemt. En dit is uit Adams positie na den val volkomen begrijpelijk. Alleen met één vrouwlijk wezen op heel deze aarde te staan, met Gods toorn over zich, al de elementen tegen hem losbrekende, en het Paradijs verlaten, en een woeste wereld zonder eind zich aan zijn blik vertoonend, kon geen levend mensch ooit in pijnlijker toestand verkeeren, dan op dat oogenblik Adam. Men leeft gemeenlijk in zulke toestanden niet genoeg in. Men stelt zich de ontzettende werkelijkheid, waarvoor Adam stond, niet helder voor oogen. Men lijdt te weinig met Adams lijden, en voelt daardoor niet, wat er moet zijn omgegaan en doorleefd in zijn hart. Maar als men het indenkt, wat het was, met een zondeschuld waar heel een wereld om in vloek verzonk, op het geweten, zoogoed als eenzaam, alleen op een nog gansch woeste, wilde wereld te staan, dan zal men er in kunnen komen, dat de gedachte: o, God, was ik maar weg! o, mijn God, vernietig mij eeuwiglijk! door het bloed van zijn menschelijk hart sloop. In dat hart, op dat oogenblik, moest wanhoop en vertwijfeling zelfmoord en zelfvernietiging begeerlijk maken.

En nu komt God de Heere tusschen beide, en zegt: Niet alzoo. Gij zult niet dooden. Gij zult u niet door nood en honger laten vernietigen. Gij zult, gij moet leven; om te leven zult en moet gij dood en honger bestrijden; daartoe zal Ik u de middelen doen ontdekken; en gij zult en moet u inspannen, inspannen tot het zweet u langs het lichaam afdrupt; en in dat zweet uws aanschijns zult gij brood eten, en leven.

We ontkennen daarom niet, dat er in dat leven door inspanning ook een nawerking van de straf lag. Maar evenals de vrouw wel lijden zou in het baren, maar uit die inspanning het leven van haar kind zou gewinnen, zoo ook zou Adam wel lijden onder den noesten arbeid, maar om op zijn beurt uit dien harden arbeid het leven te gewinnen voor zijn vrouw, zijn kinderen en zichzelven. Men stelle het dus niet valsch voor. De eigenlijke straf was en bleef *de dood*. Als gij van den boom eet, zult *ge den dood sterven*. En in wat daarna kwam, werkte wel die vloek van den dood na, maar het brood eten in het zweet zijns aanschijns was op zich zelf *geen* vloek, het was genade, hem het middel aanwijzend, om den vloek te bestrijden.

Grand Rapids Mich. 26 Oct. '98.

„De overste dezer wereld buitengeworpen."

> Nu is het oordeel dezer wereld: nu zal de overste dezer wereld buitengeworpen worden.
> Joh. 12:31.

De groote hoop weet van een „Overste der wereld" niet af.

Ze verstaan dat niet. Ze begrijpen dat begrip niet. En ze zien nog minder in, wat ter wereld zulk een voorstelling van een „Overste der wereld" te maken heeft met hun zaligheid, of zelfs met hun geloof.

Een overste van een *land*, zelfs van een zeer *groot* land, als Rusland of China, dat vatten ze. En desnoods zouden ze zich een veroveraar denken kunnen, die met nog beter kans dan Napoleon, een aanval op meer dan één wereldeel deed. Maar een „Overste der wereld", dien niemand gezien heeft, van wien niemand zeggen kan waar hij is of woont, die geen leger heeft en geen paleis, die geen wapenschild voert, en geen vlag ontrolt, zulk een „Overste der wereld" gaat hun begrip ganschelijk te boven, en schijnt hun een hersenschim der verbeelding.

En toch, als ze dan de Heilige Schriftuur weer opslaan, en ze lezen daar, niet van een profeet, en niet van een apostel, maar van Jezus zelven, hoe hij, niet eens, maar herhaaldelijk op dien „Overste der wereld" als op een werkelijk bestaand wezen de aandacht zijner disciepelen heeft gevestigd, en gesproken heeft van de waarachtige wereldheerschappij, die hij bezat, en hoe die wereldheerschappij hem door Jezus ontrukt is, en hoe die „Overste der wereld" nog vlak voor Golgotha op Jezus afkwam, maar niets meer tegen hem vermocht, dan durven ze toch ook weer niet tegen hun Heiland ingaan, en gelooven dus weer wel.

Maar natuurlijk, in zulk een op- en neergaand geloof en ongeloof schuilt geen kracht, en de uitkomst leert dan ook, dat verreweg de meeste belijders des Heeren feitelijk zoogoed als *niet*, met dezen „Overste der wereld" rekenen, en hem, als we ons zoo mogen uitdrukken, alleen *pro memorie* uittrekken bij hun Bijbellectuur.

Als ze nu en dan nog het „Onze Vader" bidden, fluisteren ze ook de bede na: „Verlos ons van den Booze;" maar in het vrije gebed, als ze uit zich zelf bidden, leeft de behoefte om hulp tegen „dien Booze" af te smeeken, bijna nimmer in hen op.

Ja zelfs in het publieke kerkgebed is de inlassching van een bede om bescherming tegen den „Overste der wereld," een hooge zeldzaamheid.

En toch is het niet zoo moeilijk in te zien, in wat zin Jezus Satan met den naam van „Overste der wereld" bestempeld heeft.

Er is onder menschen volstrekt niet alleen een heerschappij door uitwendig geweld, maar wel terdege ook een *geestelijke* heerschappij; en deze laatste is zelfs veel doordringender en duurzamer.

Denk eens in, wat macht, wat invloed een man als Augustinus, een hervormer als Calvijn, een denker als Kant of een spotter als Voltaire op den geest der wereld en daardoor op de ontwikkeling der gebeurtenissen hebben uitgeoefend.

In het klein neemt ge dat in elk gezin, in elk dorp, in elken kring, op elke vergadering waar.

Onder broeders of zusters is er altijd één, die den toon aangeeft, en de anderen leidt. In elk dorp vindt ge een man van wijzen zin of sterke wilskracht, op wiens raad de anderen wachten. In elken kring is er de een of andere geest, die zijn stempel op de overigen afdrukt. En in elke vergadering vindt ge enkele mannen, wier advies in den regel den geest der te nemen besluiten bepaalt.

En zoo nu als dit in het klein is, evenzoo gaat het in het groot toe, en zoo zijn er zangers, zoo zijn er denkers, zoo zijn er geestelijke leiders, die den geest van heel een volk, en weer anderen die den geest van heel een tijd bepalen, ver over de grenzen van hun vaderland heen.

Nu doen sommigen dit slechts voor korten tijd, en dan komt er weer een ander, die *hun* invloed breekt.

Maar, al is het zeldzaam, toch toont de historie ons, dat er zoo ook enkele mannen zijn geweest, die nog eeuwen na hun dood in breeden kring door hun nagedachtenis en hun woord heerschappij voeren.

We wezen reeds op de zeldzame figuren van een Augustinus en Calvijn.

Toch konden zulke mannen nooit „*Oversten der wereld*" zijn.

Daartoe is de wereld te verdeeld. China is heel iets anders dan Indië. Indië heel iets anders dan Amerika. En Europa in zijn zuider- en zijn noorderdeel heeft een zeer onderscheiden leven.

Machtige denkers en krachtige persoonlijkheden hebben daarom nooit anders dan in een klein *deel der wereld* heerschappij kunnen voeren, nooit in de *geheele* wereld.

Maar toch, al liep het leven in die onderscheiden *deelen* der wereld ook nog zoo uiteen, al die deelen hoorden toch ook weer *saam*, want ze vormen saam de éene groote *menschheid*.

Ook op die menschheid in haar geheel wordt dus een zekere invloed geoefend, die de stemming der geesten bepaalt, maar die *algemeene* invloed komt *van buiten*, en niet uit de menschen zelven.

Die invloed nu kan, zal het goed zijn, alleen van God uitgaan, omdat God alleen de Bron en het Middelpunt van alle leven is.

Maar God de Heere gebruikt daartoe veelszins de *engelenwereld* als zijn instrument. En toen nu het hoofd der engelen tegen God rebelleerde, en met een machtig deel der engelenwereld van God afviel, hing natuurlijk alles er aan, of de menschheid den invloed van die boos-geworden engelenwereld zou afwijzen en weerstaan, om God getrouw te blijven, of wel dat ze aan die afgevallen engelenwereld invloed op haar bestaan zou gunnen.

Dat laatste heeft ze, in Adam, die feitelijk heel de menschheid representeerde, gedaan. Daardoor is toen de invloed van Satan in onze menschenwereld overheerschend geworden. De beste zelfs kon dien alles overwegenden invloed niet weerstaan. En daardoor is het gekomen, dat in heel de historie voor Golgotha (Israël natuurlijk uitgezonderd) alle leidende gedachten, alle toongevende richtingen, alle heerschende geesten bij *alle* volken en onder *alle* natiën onder den centralen invloed van Satan zijn gekomen, en dat feitelijk Satan, als Overste der geheele wereld, heel ons menschelijk leven heeft bezield en beheerscht.

Wat Satan tot Jezus sprak, dat „alle koninkrijken der wereld hem waren overgegeven", was in dien zin strikte, volle waarheid.

Alle geestelijk leven der menschheid, en dientengevolge ook het uitwendig lot der volkeren, was in zijn middelpunt niet door eenig mensch beheerscht, maar door dien machtigen geest, buiten de menschheid, die als Satan heerschappij voerde over aller hart.

Zoo verstaat ge dan ook, wat het zeggen wil, dat deze wezenlijke „Overste der wereld" *buitengeworpen* is.

Stelt ge u het geestelijk leven der gansche menschheid voor als één groot, machtig raderwerk, met duizenden fijne raderen, schroeven en cylinders, dan is er natuurlijk in dat groot raderwerk één punt, waarvan de stuwkracht en de richting uitgaat.

Welnu, in dat middelpunt was Satan ingedrongen, en daardoor beheerschte hij den gang van het geheel.

En hetgeen Jezus nu gedaan heeft is, dat Jezus Satan uit dat middelpunt heeft uitgedrongen, en zelf de plaats heeft ingenomen, die Satan wederrechtelijk bezet had.

Satan is niet buiten de wereld geworpen; daartoe is zijn gebroken invloed nog veel te machtig. Ook is hij niet buiten het menschelijk hart geworpen; anders zou Jezus ons niet geleerd hebben, aldoor om bescherming voor ons hart tegen Satan te bidden.

Zelfs buiten *de natiën* is Satan nog niet geworpen. In alle niet-Christelijke natiën zet hij nog de oude heerschappij voort.

Maar dit is geschied, dat Satan geworpen is uit het middelpunt van het leven van de menschheid.

De volken, die nog door Satan beheerscht worden, geven den toon niet meer aan, beheerschen de wereld niet meer, en wat nu in de wereld, wat in heel de menschheid als zoodanig heerschappij voert, is die nieuwe „Overste der wereld," dien wij als den ons van God gegeven Koning in onzen Heiland aanbidden.

Satan *hield op* Overste der wereld te zijn, *en Jezus werd het.*

Vertwijfeling aan de toekomst voegt daarom geen Christen-man.

Zeker, in de onderdeelen van het ééne groote raderwerk der geesten heeft Satan nog zijn schennige hand. Vandaar die vreeslijke wringingen van rad tegen rad, en vandaar de angst die in deze ontzettende worsteling der geesten ons kan aangrijpen, vooral zoo we zien, hoe het ongeloof veld wint, de afval hand over hand toeneemt, en de belijders zwak en verdeeld staan.

Maar nooit kan dit het feit te niet doen, dat *Jezus* de hoofdschroef van heel het raderwerk thans in zijn hand houdt, en nooit meer *kan* loslaten.

Satan wordt nooit meer Overste der wereld. Jezus *is* het en *blijft* het eeuwiglijk. En zelfs al is ons geprofeteerd, dat Satan nog voor een tijd zal worden losgelaten, dan beduidt dat nooit, dat hij weer de leidende, de heerschende geest wordt. Ook al wordt hij losgelaten, dan blijft toch Jezus zijn meester, en hij aan Jezus onderworpen.

Hing dat zijn van Overste der wereld voor Jezus aan ons geloof, dan natuurlijk zou de toekomst vreeslijk zijn.

Maar dit is niet zoo.

Ons geloof hangt aan Jezus, maar Jezus nooit aan ons geloof.

Zijn stellige, vaste heerschappij over de wereld rust in zich zelf, in zijn triomf over Satan, en in Gods onverwrikbare raadsbesluit.

En daarom laat ons nooit versagen of bangst zijn. Dat breekt onze veerkracht en ontzenuwt ons geloofsleven.

Het is zoo, de golven van wereldzin en ongeloof gaan weer hoog. De tegenstroom is sterk. Het is of er in de verte een orkaan opsteekt tegen onze heilige erfenis.

Maar tot wat heldhaftige worsteling dit ons ook oproept, nooit één oogenblik kan de uitkomst onzeker zijn.

Hem, die nu Overste der wereld is, op zijn beurt uitwerpen, kan Satan nooit.

Amsterdam, 11 Nov. 1898.

Voortvaren.

Prof. Mr. D. P. D. Fabius heeft een goed werk gedaan. Hij heeft onze Calvinistische litteratuur weer met een dier kostelijke bijdragen van zijne hand verrijkt, waarin menig principieel punt klaar en helder wordt uiteengezet. En hij voegde de reeks dier schetsen saam onder den titel „Voortvaren", in welken titel reeds een hoopvol symbool ligt voor het herlevend Calvinisme.

De geboortegeschiedenis van dit lijvig boekdeel, waarvan druk en uitgave de zoo gunstig bekende drukkerij van D. Donner te Leiden tot eere strekken, deelt de schrijver zelf ons in zijn Voorwoord mede. Op de Jaarvergadering der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag, die te Rotterdam in 1897 gehouden werd, had Prof. Fabius het woord des Apostels: „nalatende het beginsel der leer van Christus, laat ons tot de volmaaktheid voortvaren" ten grondslag gelegd van zijn openingswoord, dat reeds toen aller aandacht trok door den rijkdom van den inhoud, de geestige scherts, waarmede het ernstige woord was gekruid, het gezond idealisme, waarvan het getuigenis aflei. Aan het verlangen om dit woord in druk uit te geven, heeft de schrijver thans voldaan. Wie hem er een verwijt van zou willen maken, dat dit eerst zoo laat geschiedt, behoeft dit boekwerk slechts in te zien, om dankbaar te zijn, dat de schrijver zooveel meer biedt dan verwacht worden kon. Het openingswoord te Rotterdam gesproken is de kapstok geworden, waaraan Prof. Fabius kleeren van allerlei kleur en snit heeft opgehangen. Het oude spreekwoord: qui cito dat bis dat, wie spoedig geeft, geeft dubbel, kan hier in het tegendeel worden omgezet.

Prof. Fabius biedt veel. Een blik op het menu toont, dat wie aan dezen disch aanzitten wil, met geen leege maag zal heengaan. Er wordt gehandeld over het toenemen in de kennis der Heilige Schrift; de prediking des Woords; de opvoeding; het kerkelijk leven; de hoogere standen; man en vrouw; het revolutionair beginsel; Christelijk-revolutionair; Roomsche antirevolutionairen en Calvinistische antirevolutionairen. Niet elk dezer onderwerpen is even breed uitgewerkt. Er is een crescendo van vier bladzijden tot honderd dertig. Maar welke goede kok begint niet met eerst de lichtere spijze voor te dienen, eer hij tot de pièces de résistance overgaat? Voorts is het menu in „groenen tint" gehouden; wat niet alleen zeggen wil, dat de omslag olijfgroen getint is, maar dat uit de geschriften van Groen met kunstige hand een schat van citaten over dat werk is uitgespreid, zooals alleen een kenner van Groen's werken, gelijk Prof. Fabius is, dit doen kan. Dat het aan sauce piquante, scherpe waarheden, die den eetlust prikkelen en digestie bevorderen, niet ontbreekt, behoeft, voor wie de geschriften van dezen Hoogleeraar kent, nauwelijks te worden opgemerkt. Ook in dat opzicht verloochent de schrijver zijn geestelijke verwantschap met Groen van Prinsterer niet.

Maar Prof. Fabius eischt ook veel. Wie aan zijn disch zich te goed wil doen, dient een gezonde maag mee te brengen. Melk voor de kinderkens is dit boek niet. En evenmin spijze voor de volwassenen, die bij de eerste beginselen zijn blijven stilstaan en hun geestelijk voedsel het liefst in vloeibaren toestand zich zien toegedieud. Het boek zelf roept tot voortvaren. Het eischt om verstaan en genoten te worden een Calvinistisch Holland, dat meêworstelt in den strijd onzer eeuw; dat een open oog heeft voor de vele vragen van het leven om ons heen; dat iets begrijpt van de hooge roeping waartoe God de Heere de issus de Calvin in onzen tijd riep.

Juist daarom schijnt ons de titel van dit werk, waarin tegelijk de hoofdgedachte ligt uitgedrukt, die deze schijnbaar losse schetsen verbindt, zulk een gelukkige greep. „Voortvaren" is een woord aan de Schrift ontleend, maar voor een volk, dat bij de scheepvaart is grootgebracht, dubbel rijk aan beteekenis, waarin kort maar krachtig de eisch onzer Gereformeerde beginselen is saamgevat.

„Voortvaren" teekent protest aan tegen de valsche repristinatiezucht. Het scheepke, dat in noodweer van den koers afraakte, dient terug te keeren naar het punt van uitgang, niet om daar in stille zelfgenoegzaamheid het anker te laten vallen, maar om nu weer met volle zeilen voort te stevenen naar het doel der reis, dat alleen in het door God gebakende spoor te bereiken is.

Maar „voortvaren" waarschuwt ook tegen het Excelsior, waarmede onze eeuw dweept, en waarvan Amerika's grootste dichter de machteloosheid schilderde in het droeve beeld van den overmoedigen jongeling, die zonder naar den raad der wijzen te luisteren, met het steeds hooger tot leuze, door oerwoud en bergstroom, langs rotsblok en afgrond heen drong naar het onbekende doel, om als straf voor zijn vermetel pogen in het eeuwige sneeuwveld een graf te vinden.

De Gereformeerde beginselen eischen, gelijk Prof. Fabius terecht opmerkt, gelijktijdig *terugkeer* en *vooruitgang*.

Van (het) verworven standpunt uit, dient weder hooger te worden geklommen.

Wij, Calvinisten, blijven niet staan bij CALVIJN en zijne groote medestanders.

Doch evenmin zetten wij hen ter zijde, om voorts op eigene hand, zonder de leiding, die in dit historische werk des Geestes ligt, als ware nog nooit over de Schrift gedacht, en in haar gearbeid, inzichten uit den Bijbel bijeen te garen.

Voortvaren tot de volmaaktheid is het spoor, door de Schrift geteekend.

Voor deze ernstige roepstem zijn wij Prof. Fabius dankbaar.

Prof. Rutgers heeft in zijn rectorale oratie het Calvinisme in Nederland gezuiverd van den blaam een inkruipsel te zijn en het goed historisch recht aangetoond van ons uitgangspunt.

Prof. Fabius toont hoe dit Calvinisme, wel verre van een petrefact te zijn, zich heeft te ontwikkelen op dien historischen grondslag naar de eischen van onzen tijd en van Gods Woord, zal het opnieuw een zegen worden voor kerk en staat, voor land en volk.

De Avondmaalsformule.

De uitgave der Liturgie, onlangs door Prof. Rutgers aan onze kerken bezorgd, heeft in een lang gevoelde behoefte voorzien, en is dan ook over het algemeen in onze kerkelijke pers met dankbaarheid begroet. Ja zelfs buiten onze kringen, heeft deze uitgave waardeering gevonden. Dr. J. H. Gunning J.Hzn., aan wiens oordeel dubbele waarde mag gehecht, omdat hij op het gebied der liturgie zijn sporen verdiend heeft, roemde de nauwkeurigheid en getrouwheid, waarmede bij deze uitgave was te werk gegaan.

Voor het eerst, en juist daarin ligt de verdienste dezer uitgave, bezitten onze kerken thans de liturgie, gelijk die officieel door de Synodes der 16e en 17e eeuw is vastgesteld. Prof. Rutgers heeft niet een verbeterde editie van de liturgie gegeven, waarin hij naar eigen opvatting en zooals dit hem het best voorkwam, de bestaande liturgische formulieren en gebeden wijzigde. Dan zou deze uitgave als „proeve van een gewijzigde liturgie" zeker waardij bezitten, maar, zoolang zij niet door een Generale Synode was goedgekeurd, alle authentiek karakter missen, en onze kerkeraden zouden wel toe te zien hebben, dat deze uitgave op den kansel niet werd gebruikt. Maar nu Prof. Rutgers ons den officieelen en authentieken tekst schonk, gelijk die door de Synode van Dordt in 1619 was vastgesteld, en voor alle Gereformeerde kerken in Nederland bindend verklaard; nu hij alleen de aangehaalde teksten naar de Statenoverzetting van 1637 verbeterde, en enkele verouderde uitdrukkingen door verstaanbaar Hollandsch verving, staat de zaak geheel anders. Daardoor is deze editie, ook al heeft de Synode, die in 1899 te Groningen saamkomen zal, haar nog niet geijkt, nu reeds een standaardeditie geworden, waarvan het kerkelijk gebruik niet alleen geoorloofd, maar zelfs geraden mag heeten.

Het schijnt ons dan ook volkomen correct toe, dat verschillende kerkeraden het gebruik van deze nieuwe uitgave bij den liturgischen dienst hebben ingevoerd en verplichtend gesteld. Bij de bediening van Doop en Avondmaal, bij de bevestiging van ambtsdragers, bij het gebruik van de sleutelen des Hemelrijks en bij de kerkelijke bevestiging van het huwelijk, heeft de gemeente recht te eischen dat de door de kerk vastgestelde formulieren zullen worden gebruikt. Noch door de willekeur van de boekdrukkers, noch door de subjectieve opvatting van den Dienaar des Woords, mag de liturgie worden gewijzigd. Bij de bediening des Woords komt het eigenaardig talent, dat God de Heere aan zijn dienstknecht schonk, tot uiting: daar is speelruimte binnen de grenzen der belijdenis gelaten; daar treedt het subjectieve element op den voorgrond. Petrus en Paulus, ze prediken beiden het Evangelie des kruises, maar ze prediken het elk op eigen wijze, naar de mate der gave hun geschonken. Maar bij de bediening der Sacramenten moet er gebondenheid zijn aan het woord der kerk, die men dient; daar behoort niet de particuliere opvatting van dezen of genen broeder omtrent Doop of Avondmaal, maar de belijdenis der kerk te worden gehoord. De liturgische formulieren, het is reeds terecht door Ens opgemerkt, zijn geen krukken voor predikanten, die zonder die hulp niet wel zouden kunnen loopen, maar dienen om de eenheid in de kerk te onderhouden. Onze vaderen hebben daarom geen oogenblik geaarzeld in hun kerkenordening het gebruik dezer formulieren als verplichtend voor te schrijven. Wie met den inhoud dezer formulieren het niet eens is, kan in wettigen weg revisie aanvragen bij de Generale Synode, maar mist het recht op eigen gezag de formulieren, die niet zijn eigendom, maar het eigendom der kerk zijn, te wijzigen.

De ernst, waarmede de gemeente op dit haar eigendom toezicht houdt, valt dan ook niet te laken, maar te prijzen. Elke, ook de geringste afwijking van de bekende liturgie trekt de aandacht, ontrust de gemoederen, en prikkelt tot tegenstand. En menig predikant, die „Noach zijn achtster" of „de doortocht door het Roode Meer" uit het gebed voor den Doop wegliet, had reeds daardoor het verkorven bij het oude Gereformeerde volk. Op het punt der liturgie is dat volk van elke verandering in den grond diep afkeerig.

Het is daarom niet onbegrijpelijk, dat het in gebruik nemen van de gezuiverde uitgave der liturgie hier en daar tot moeilijkheden aanleiding gaf; eer mag men dankbaar zijn, dat er nog zoo weinig klachten worden gehoord. Van vader op zoon was men nu drie eeuwen lang gewend aan een tekst, die wel door de Dordtsche Synode was afgekeurd, maar die desniettegenstaande onwrikbaar stand had gehouden, en eerbiedwaardig was geworden door zijn ouderdom. De Gereformeerde Synodes der 16de en 17de eeuw mochten besluiten, dat in dien tekst verbeteringen zouden worden aangebracht; de Dordtsche Synode mocht een afzonderlijke commissie benoemen om de liturgie te revideeren, al deze ernstige pogingen om een authentieken tekst der liturgie aan de kerken te geven, stuitten af op de achteloosheid of het opzettelijk verzet der boekdrukkers, die een editie op eigen hand, waarin zij naar willekeur konden te werk gaan, boven zulk een authentieken tekst verkozen. Zoo kwam alleng een tekst tot stand, die, zonder eenig kerkelijk gezag, vastroestte in de kerkelijke usantie, en niet dan met groote voorzichtigheid en taai geduld door den zuiveren tekst kan verdrongen worden.

Hoe nauw dit luistert bleek reeds toen eenigen tijd geleden in de *Geldersche Kerkbode* twijfel werd geopperd naar aanleiding van de verbetering in de derde Doopvraag aangebracht, doordat de uitdrukking „voor u neemt" in „u voorneemt" was veranderd. Het was goed, dat deze twijfel openlijk werd uitgesproken, omdat daardoor aan Prof. Rutgers de gelegenheid werd geschonken rekenschap van deze wijziging te geven; een antwoord dat niet alleen met een „dankbaar en voldaan" door de *Geldersche Kerkbode* is overgenomen, maar zeker ieder heeft tevreden gesteld.

Veel ernstiger dan deze bedenking tegen de verbetering van een oud-Hollandsche uitdrukking, schijnt ons de grief, die van verschillende zijden thans geopperd wordt tegen de wijziging of uitbreiding in de sacramenteele woorden bij het Avondmaal. Waarin deze uitbreiding bestaat, weet men. In de gangbare redactie is de Avondsmaalsformule, indien wij het zoo noemen mogen, ontleend aan I Cor. 10 : 16: „Het brood dat wij breken is de gemeenschap des lichaams van Christus. De drinkbeker der dankzegging, dien wij dankzeggende zegenen, is de gemeenschap des bloeds van Christus," zonder dat aan deze woorden der Schrift iets is toegevoegd. In de nieuwe uitgave daarentegen is het aanhangsel hersteld, dat volgens het besluit der Dordtsche Synoden van 1574 en 1578 en de Middelburgsche Synode van 1581 aan deze woorden der Schrift moest toegevoegd worden; n.l. bij het uitdeelen des broods: „Neemt, eet, gedenkt, en gelooft, dat het lichaam onzes Heeren Jezus Christus gebroken is tot eene volkomene verzoening van alle onze zonden," en bij het toereiken van den beker: „Neemt, drinkt allen daaruit, gedenkt en gelooft, dat het dierbaar bloed onzes Heeren Jezus Christus vergoten is tot eene volkomene verzoening van alle onze zonden."

Het verzet tegen dat aanhangsel raakt niet den inhoud, men wil zelfs gaarne aannemen, dat de daarin uitgesprokene gedachte geheel in overeenstemming is met hetgeen de Heilige Schrift ons elders omtrent de beteekenis van het Avondmaal leert. Maar wel acht men het ongeoorloofd, dat in een sacramenteele formule aan de eigen woorden der Schrift eenig menschelijk woord wordt toegevoegd. Indien wij, zoo vraagt men, elke wijziging in of toevoeging bij de Doopsformule afkeuren; indien zelfs het woord Amen, omdat het niet in de Schrift staat, moet worden weggelaten; met welk recht breidt men dan de Avondmaalsformule met allerlei menschelijke woorden uit? Is dit niet een uitzijgen van de mug, om den kemel door te zwelgen? En al moet worden toegegeven, dat vroegere Gereformeerde Synodes het aldus bepaald hebben, geldt, om in de taal onzer Confessie te spreken, de waarheid niet boven alles, en moeten wij niet dankbaar zijn, dat onze Gereformeerde kerken in de practijk dat aanhangsel hebben laten glippen, om terug te keeren tot de „eenvoudigheid" der Schrift?

Men gevoelt, dat deze bedenking, zoo gesteld, niet voortspruit uit zekere kittelachtigheid van gehoor of hardnekkig conservatisme, maar haar oorsprong vindt in een beginsel, dat ook wij van harte beamen. Het is daarom eisch, deze bedenking met ernst onder de oogen te zien. Een verzet uit een ons heilig beginsel geboren, kan niet overwonnen worden, tenzij de schijnbare tegenstrijdigheid tusschen dat beginsel en onze practijk op afdoende wijze worde opgelost. Bovendien en misschien is dat voor onze lezers nog meer van belang, biedt ons deze bedenking de gereede aanleiding op het geheele vraagstuk van de Avondmaalsformule iets dieper in te gaan. Zoo eenvoudig als bij de Doopsformule, staat toch de zaak bij het Avondmaal niet. Indien dit beter in het oog ware gehouden, de geheele bedenking zou wellicht achterwege gebleven zijn.

Bij den Doop bestaat bij alle Christelijke kerken, van welke belijdenis zij ook zijn, aangaande de sacramenteele woorden geen verschil van usantie. Op grond van de inzetting van Christus: „Gaat henen, onderwijst alle volkeren, hen doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes," heeft de Christelijke kerk van meet af gedoopt met de woorden: Ik doop u in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes. De oorsprong van deze formule is niet na te gaan; zij dagteekent uit het tijdperk der aposte-